

ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΠΑΛΑΤΙΤΣΙΩΝ

✠ ΠΙΝΟΣ ΠΕΡΕΩΝ· ΣΥΤΡΑΜΝΟΛΟΟΣ ΠΗΝ
Ο ΣΕΥΣΚΙΑ ΟΙΤΣ ΠΗΟΣ ΕΡΜΟΙΡΕΡ· ΚΜ ΕΥΡΣΗ
ΡΟ ΠΑΝ ΠΟΥΤ· ΣΗΡΗ ΜΗΝ ΙΡ· ΠΟΧΙΡ, ΜΖΟΡΑ
ΕΚΩΣ, ΛΙΥΟΙΤΩ, ΕΜΚΜ ΤΛ· ΣΤΛΗΟΚΤΜΙΗ ΜΑΙΧ
Ε Φ ΕΠΙ ΕΤΕ· ΟΗ

“Ποιος έφτιαξε το έργο, δεν μπορώ να σας ομολογήσω.
Ο Θεός το ξέρει, Αυτός που γνωρίζει τα βαθύτερα της καρδιάς.
Αν κάποιος άνθρωπος προσφέρει δωρεά στην εκκλησία,
θα έχει προστάτη μαζί με τον Θεό και τον Μάρτυρα (Άγιο Δημήτριο).
Τοιχογραφήθηκε τον μήνα Απρίλιο
από τον ζωγράφο Νικόλαο,
τον ταπεινό και αμαρτωλό, από το Λινοτόπι.
Ολοκληρώθηκε κατά τον μήνα Μάιο
το έτος 1570, την δέκατη τρίτη ινδικτιώνα.”

Υπεύθυνη έργου:

Δρ Αγγελική Κοτταρίδη, αρχαιολόγος

Επιβλέποντες:

Μερόπη Χατζημιχάλη, αρχιτέκτων

Κωνσταντίνος Τζίμπουλας, συντηρητής

Δρ Μαρία Χειμνοπούλου, Εύα Κοντογουλίδου, αρχαιολόγοι

2017 - 2019

ΟΙ
1501
ΟΙΑΗ

ΜΗΤΙ
6
ΕΙΠΟΣ
ΛΗΠΟ

ΩΜΕ
ΑΟΥΖ

ΟΠΟΥΚΑ
ΤΚΟΣ

**Τίνος το έργον εν γράμμασιν ου λέγω'
Θεός γαρ οίδεν ό ερευνών καρδιάς.**

1940, ένας νεαρός φοιτητής της αρχαιολογίας δημοσιεύει την πρώτη επιστημονική του εργασία που είναι συγχρόνως και η πρώτη 'επίσημη' παρουσίαση στην έρευνα της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου των Παλατιτίσιων. Η πρώτη παραπομπή του αναφέρεται στο έργο ενός άλλου νεαρού αρχαιολόγου που βρέθηκε στον ίδιο τόπο πριν από σχεδόν έναν αιώνα: το 1855 ο εικοσιτετράχρονος τότε Leon Heuzey, μέλος ήδη της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, μέτρησε μια ντουζίνα τύμπανα δωρικών κιόνων ενσωματωμένα στην εκκλησία του Αη - Δημήτρη και πίστεψε ότι προέρχονταν από έναν μεγάλο αρχαίο ναό.

Κανένας από τους δύο δεν ήξερε την πραγματική ταυτότητα του αρχαίου τόπου με τον οποίο συνομιλούσαν. Όμως με εκπληκτική οξυδέρκεια, στα χρόνια που η αρχαιολογική επιστήμη γεννιόταν, ο Leon Heuzey αντιλήφθηκε την σπουδαιότητα του και ξαναγύρισε το 1861 να ανασκάψει την πόλη που ο ίδιος ονόμασε Πομπηία της Μακεδονίας. Ένας μακεδονικός τάφος, το εκπληκτικό μνημείο, το «παλάτι» που στοίχειωνε τον τόπο και που εκείνος αναγνώρισε την σημασία του με πολύ μεγαλύτερη επιτυχία από πολλούς μεταγενέστερους, και δυο ογκώδεις τόμοι που ακολούθησαν με την δημοσίευση των ευρημάτων τον έκαναν πιονέρο της Μακεδονικής αρχαιολογίας. Ο άλλος, που αυτές τις μέρες κλείνουν 100 χρόνια από την γέννησή του, έφυγε να πολεμήσει τον ναζισμό για να εκπληρώσει το χρέος του στην πατρίδα και τις ιδέες του. Στην Μέση Ανατολή ο Μανόλης Ανδρόνικος βρέθηκε στα "Σύρματα", γύρισε όμως με το πάθος για την αρχαιολογία και την έρευνα πιο ζωντανό από ποτέ και επέστρεψε στον τόπο, όπου ήταν να συναντήσει την μοίρα του και να ανοίξει με την σκαπάνη του την αρχαία πύλη της μνήμης!...

Σαν κλασικός αρχαιολόγος ο Ανδρόνικος δεν είχε την δυνατότητα να φροντίσει τον Αη Δημήτρη, θυμάμαι όμως την στεναχώρια του που έβλεπε την εκκλησία να ερειπώνεται. Ευτυχώς, τα τελευταία χρόνια, οι απαραίτητες μελέτες έγιναν, τα χρήματα βρέθηκαν από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων του ΥΠΠΟΑ, ολόκληρος ο ναός στερεώθηκε, συντηρήθηκε και αποκαταστάθηκε, διερευνήθηκαν οι θεμελιώσεις του και έγιναν ακριβή αντίγραφα των τυμπάνων των κιόνων του ανακτόρου των Αιγών που είναι ενσωματωμένα στις κιονοστοιχίες της εκκλησίας, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν στην αναστήλωση του αρχαίου κτηρίου. Πέρα από υποχρέωση προς το ίδιο μνημείο, όλα αυτά ήταν για μας εκπλήρωση της επιθυμίας του Δάσκαλου, και έτσι αυτό το έργο είναι ένα κεράκι στην μνήμη του!

Χτισμένος τον 16ο αιώνα στην ανατολική εσχατιά της νεκρόπολης των Αιγών, στον τόπο ενός Βυζαντινού κοιμητηρίου, ο Αη Δημήτρης των Παλατιτίσιων/Αιγών κρύβει «μυστικά» και θαύματα! Μια απροσδόκητα μεγαλοπρεπής τρίκλιτη βασιλική ανοίγεται στα δυτικά σε έναν εξαιρετικά βαθύ νάρθηκα που προστίθεται στον κυρίως ναό, διπλασιάζοντας σχεδόν τον όγκο του. Με τρόπο σπάνιο, δυο κιονοστοιχίες μοιράζουν και τον νάρθηκα σε τρία κλίτη, μεγαλοπρέπεια ασυνήθιστη που μαζί με την πολύ φροντισμένη κατασκευή και τις πλούσιες τοιχογραφίες που κυριολεκτικά κατακλύζουν όλες τις επιφάνειες μαρτυρούν την οικονομική ευμάρεια, αλλά και την καλλιτεχνική ακμή της περιοχής στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Τον Απρίλη και τον Μάη του 1570 ο Νικόλαος Ζωγράφος από το Λινοτόπι ανιστόρησε τον βίο του Χριστού και του Αγίου, προφήτες και μάρτυρες, αγίες και αγίους, Αποστόλους και αγγέλους την Κοίμηση της Παναγίας και την Δόξα της ως Πλατυτέρα των ουρανών στους τοίχους του ναού με χρώματα λαμπερά και ανθισμένα. Αλλά δεν του έφτασε αυτό και σαν να θέλησε να αιχμαλωτίσει την μαγική εικόνα της άνοιξης που έβλεπε ολόγυρά του γέμισε χρωματιστές στάλες τις κολώνες, δημιουργώντας μια εκρηκτική πανδαισία που προοιωνίζεται εικόνες της μοντέρνας τέχνης...

Ένας άλλος ομότεχνός του ανιστόρησε στον νάρθηκα μια συγκλονιστική Δευτέρα Παρουσία! Στο αποκορύφωμα ο επιφαινόμενος εν δόξει Χριστός, καθισμένος στο κέντρο του αρχαίου ζωδιακού. Από κάτω η προετοιμασία του θρόνου και η ψυχοστασία. Στα δεξιά του οι χοροί των αγίων, η Παναγία με τους αγγέλους στον κήπο του Παραδείσου. Αριστερά οι κρινόμενοι, ο αρχαίος Δράκος, άγγελοι και δαίμονες, άνθρωποι, η Γη και η Θάλασσα που αποδίδουν τους νεκρούς. Αρχαίοι άνεμοι και πλάσματα του μύθου. Ο Κόσμος στο σχήμα της αρχαίας, στην Ημαθία αυτόχθονος, ένθρονης Μητέρας των θεών με τα λιοντάρια. Η Θάλασσα, με τα φτερωτά θαλασσινά φίδια, τα μαλλιά στον άνεμο, στο χέρι η τρίαινα και το καράβι ταξιδεύει στους καιρούς πάνω στα κύματα. Έρχεται από τα μωσαϊκά της Σελεύκειας και τα παλάτια της Αντιόχειας έτοιμη να αναδυθεί Γοργόνα που αναζητάει τον βασιλιά στα πέλαγα... Και ω του θαύματος! Ψηλά στον σκοτεινό ουρανό, ανάμεσα στους βασιλείς της Αποκάλυψης, στο σχήμα βυζαντινού αυτοκράτορα ο Αλέξανδρος!

Τα γράμματα της επιγραφής δίπλα από το κεφάλι του δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία. Νικητής και τροπαιούχος, ήρωας του πιο διάσημου μυθιστορήματος, ο Μεγαλέξανδρος, ώριμος άντρας πια, όπως τον είδαν οι Πέρσες, οι Άραβες και οι Βυζαντινοί, επιστρέφει επί τέλους στον τόπο, όπου νεαρό παλληκάρι ξεκίνησε το ταξίδι, τον πρώτο μήνα της Άνοιξης, δύο χιλιάδες πενήντα τρία χρόνια πριν....

Αγγελική Κοτταρίδη, Οκτώβριος 2019

ΚΤΗΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΛΑΤΙΤΣΑΣ

Είναι γνωστό πιά σήμερα, ύστερ' από τις ανασκαφές του εξαιρετου Γάλλου αρχαιολόγου Λέον Heuzey και τις τελευταίες του σεβαστοῦ μου καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου, τὸ μικρὸ χωριὸ Παλατίτσα, μισὴ ὥρα νοτιώτερα ἀπὸ τὴ Βέροια. Στὴν ἀρχὴ τοῦ χωριοῦ διατηρεῖται, σὲ κακὴ δυστυχῶς κατάσταση, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, χτισμένη τὶς ἀρχές τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ τύπος της, σὰν ὅλες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰδιαίτερο : ἓνα μακρυνάρι, πὺ στυλοὶ ξύλινοι τὸ χωρίζουν σὲ τρία κλίτη. Στὸ χτίσιμό της χρησιμοποίησαν ἀρκετὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ γειτονικὸ παλάτι τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ὁ Λέον Heuzey καταγράφει δώδεκα σπονδύλους¹⁾, ἓνα μικρὸ δωρικὸ κιονόκρανο κι' ἓνα πόδι ἀπὸ ἀρχαῖο περιφραντήριον, πὺ χρησίμευε γιὰ ὑποστήριγμα τοῦ βαπτιστηρίου, μὴ λογαριάζοντας φυσικὰ τὶς κυβικὲς πέτρες πὺ μεταχειρίστηκαν στοὺς τοίχους. Ἀπὸ τὴ χρονολογία πὺ ἀναφέρει ὁ Heuzey στὸ σημεῖο πὺ καταγράφει καὶ τὸ ἀρχαῖο ὕλικὸ φαίνεται πὺς διάβασε καὶ τὴν ἐπιγραφὴ γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε, δὲν τὴ δημοσίευσε ὅμως οὔτ' ἐκεῖνος οὔτε καί, ὅσο μπόρεσα νὰ βρῶ, κανεὶς ἄλλος. Δίνουμε τὸ πανομοιότυπο τῆς ἐπιγραφῆς ὅπως μὲ κάθε ἀκρίβεια τὴν ἀντέγραψε ὁ φίλος ζωγράφος κ. Χρ. Λεφάκης.

Ἡ ἐπιγραφὴ, πὺ διατηρεῖται πολὺ καλά, εἶναι γραμμένη ἐπάνω ἀπὸ τὴν πρὸς τὸ ἱερὸ θύρα τῆς προθέσεως. Ἄν καὶ δὲν λείπουν οἱ συνειθισμένες στὶς βυζαντινὲς ἐπιγραφὰς βραχυγραφίες, ὅμως ἡ ἀνάγνωσή της δὲν παρουσιάζει σημαντικὲς δυσκολίες. Στὴ μεταγραφὴ πὺ δίνω ἐδῶ χωρίζω τοὺς στίχους μετρικὰ, γιὰ τὴν ἑπιγραφὴ εἶναι γραμμένη σὲ βυζαντινὸ δωδεκασύλλαβο²⁾.

* Ἐχω ὑποχρέωση νὰ εὐχαριστήσω τὸ σεβαστὸ μου καθηγητὴ κ. Α. Σιγάλα τόσο γιὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσίευσιν, ὅσο καὶ γιὰ τὴ βοήθειαν πὺ μοῦ προσέφερε στὴ μελέτη τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀκόμη εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ τὸ σεβαστὸ μου καθηγητὴ κ. Α. Συγγόπουλο γιὰ τὴ σημαντικώτατη βοήθειαν στὴν ἐργασία μου.

1. ΛΕΟΝ ΗΕΥΖΕΥ, *Le mont Olympe et l'Acarnante* σελ. 193.

2. Περὶ βλ. Σ. ΚΟΥΓΕΛ, Ἡ ἐκ Βεροίας Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ, Ἑλληνικά, τόμ. 9 (1936) σ. 167.

Κτητορική επιγραφή τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Παλατίτσας

Τίνος τὸ ἔργον ἐν γράμμασιν οὐ λέγω·
Θεὸς γὰρ οἶδεν ὁ ἐρευνῶν καρδίας.
Ἐἴ τις τε ἄνθρωπος δωρεάν μοι προσφέρει
καὶ Μάρτυρα εὐρήσει πρὸς τὸν θεὸν προστάτην.
Ἐχρίστη ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ ὑπὸ
χειρὸς Νικολάου Ζωγράφου ἐκ τόπου
Λινοτόπι ἐλαχίστου καὶ ἁμαρτωλοῦ.
Ἐτελειώθη κατὰ μηνὸς Μαΐου
ε . . . ἐπὶ ἔτους ΖΟΗ Ἰν(δικτιῶν)ος ΙΓ' ἰ).

Ἐνῶ περιμένε κανεῖς εὐθύς στὸν πρῶτο στίχο νὰ δεῖ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορα, ὅπως συμβαίνει στὶς παρόμοιες ἐπιγραφές, ὁ γράφας ἀρκεῖται, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ³⁾ βυζαντινὴ μετριοφροσύνη, νὰ μᾶς πεῖ πῶς δὲν ἀναφέρει « τίνος εἶναι τὸ ἔργον » γιατί ὁ θεὸς τὸ ξέρει κι' αὐτὸ φτάνει. Ἡ τελευταία λέξη τοῦ 2^{ου} στίχου, ποῦναι βραχυγραμμμένη, πρέπει νὰ διαβαστεῖ *καρδίας*, μῶλο πού τὸ Ρ δὲν εἶναι φανερό³⁾ καὶ τὸ ΔΗ εἶναι ἀνορθόγραφο· ἔτσι μόνο παίρνει νόημα ἡ φράση αὐτὴ ποῦναι γνωστὴ στὴ χριστιανικὴ φιλολογία⁴⁾.

Οἱ στίχοι 3 καὶ 4 παρουσιάζουν σχετικὴ δυσκολία· ὁ 4^{ος} μὲ τὴν ἀνάγνωση πού κάναμε μᾶς δίνει δυὸ συλλαβὲς παραπάνου ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνεξήγητο, γιατί τὴν ἴδια ἀνωμαλία παρατηροῦμε καὶ στὸν 3^ο στίχο τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἁγίου Χριστοῦ τῆς Βεροίας· ἐκεῖνο πού μᾶς δυσκολεῖ εἶναι τὸ νόημα, πού ὅμως εἶναι, νομίζουμε, τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ βγεῖ :

1. Στὴ μεταγραφή δὲν κράτησα τὴν ὀρθογραφία τοῦ κειμένου, τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ δεῖ κανεῖς στὸ πανομοιότυπο.

2. Τὴν ἴδια ἔκφραση βρίσκουμε συχνὰ σὲ παλαιότατα χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔτσι π. χ. στὴν ἐπιγραφή τῆς μονῆς Λατόμου, ὅπως μᾶς τὴν ἔσωσε ἡ διήγηση τοῦ μοναχοῦ Ἰγνατίου « ... ὑπὲρ εὐχῆς ἧς οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα ». Βλ. Α. ΡΑΡΑΔΟΡΟΥΛΟΣ - ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Vagia Sacra Graeca*, Πετρούπολις 1907 σ. 107. Σ' ἓνα τόξο τοῦ νάρθηκος τῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου: « ἡ ὑπὲρ εὐχῆς οὐ οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα ». CH. DIEHL, M. J. E. TOURNEAU, H. SALADINS, *Les monuments chrétiens de Salonique* σ. 57. Στὸν Ἁγιο Δημήτριο συναντοῦμε δυὸ φορές τὴν ἐπιγραφή: « ὑπὲρ εὐχῆς οὐ οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα » ἔ. ἀ. σ. 95. Ὁ σεβαστὸς μου καθηγητὴς κ. Α. Ευγρόπουλος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ μιὰ παρόμοια ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Βοσκοχώρι πού δημοσιεύεται παραπάνω σ. 18 στὸν τόμο αὐτό: ὑπὲρ εὐχῆς ἐπ | οἶσαν ὄν | οἶδεν ὁ Θεὸς | σ τὰ ὀνόματα. Ὅμοια παραδείγματα στὸν Γ' τόμο τῆς Ἐπετηρίδος Βυζ. Σπουδῶν, σ. 335: ΘΕΜ. ΒΟΛΙΑΗ, Μιὰ μεταβυζαντινὴ ἐπιγραφή.

3. Ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ γράμματα ΑΡ συμφωνεῖ κι' ἡ ἀνάγνωσις τοῦ 4^{ου} στ. « καὶ μάρτυρα . . . » καὶ πρὸ πάντων τὸ « ἁμαρτωλοῦ » τοῦ 7^{ου} στίχου. Πρβλ. καὶ ἐπιγραφή Ἁγίας Μαρίνης Χιλιομιδίου Κορίνθου: « Θεὸς γὰρ οἶδεν ὁ ἐρευνῶν καρδίας ». ΘΕΜ. ΒΟΛΙΑΗ, Μιὰ μεταβυζαντινὴ ἐπιγραφή, ἔ. ἀ.

4. Πρβλ. Παραλ. Α, 29, 17, Α, 28, 9 καὶ Βασιλ. Α, ΙΣΤ, 7 « ὁ ἐτάζων καρδίας ».

Κτητορική επιγραφή τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Παλατίτσας

Ἄν, λέγει, κάποιος ἄνθρωπος προσφέρει δωρεὰ στήν ἐκκλησία θὰ ἔχει προ-
στάτη μαζί μὲ τὸ θεὸ καὶ τὸ Μάρτυρα, πού στὸ ὄνομά του, δηλ. τὸν Ἅγιο
Δημήτριον ¹⁾, τιμᾶται ἢ ἐκκλησία.

Στὸ στ. 5 συναντοῦμε τὸ ρῆμα «ἐχρίσθη» στὴ θέση τοῦ συνηθέστα-
του «ἀνιστορήθη», μὲ τὴ σημασία δηλαδή τοῦ «ἐτοιχογραφῆθη» ἢ ἐκκλη-
σία. Παρ' ὅλη τὴν πρωτοτυπία του καὶ τὸ παράδοξο τῆς ἔκφρασης νομίζω,
πὼς δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀμφισβητηθεῖ, γιατί οὔτε βραχυγραφία ἔχουμε καὶ
ἢ διατήρηση τῶν γραμμάτων εἶναι τελεία ²⁾.

Ὁ τύπος τῆς ἐμπρόσθετης δοτικῆς (στ. 5 ἐν μηνί) καὶ γενικῆς (στ.
8 κατὰ μηνός) ἀντὶ ἀπλῆς δοτικῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος σὲ κείμενα τῆς ἐπο-
χῆς αὐτῆς ³⁾. Συνειθισμένη εἶναι κι' ἡ ἔκφραση τοῦ 7^{ου} στίχου: «ἐλαχίστου
καὶ ἁμαρτωλοῦ» ⁴⁾.

Στὸν τελευταῖο στίχο, μετὰ τὴν ἡμερομηνία (Μαΐου ε), ἔχουμε τὸ πε-
ρίεργο ἐκεῖνο μονόγραμμα πού ἀφήνουμε ἀσυμπλήρωτο στὴ μεταγραφή. Θὰ
περιμέναμε στὴ θέση πού εἶναι ἢ τὴν ἡμερομηνία ὀλογράφως ἢ τὸ ὄνομα
ἁγίου τῆς ἡμέρας. Τὸ μόνο ὅμως πού μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε εἶναι ἢ
ὑπαρξη τοῦ Γ, τοῦ Φ ἢ Ω, ἐνὸς Ο, καὶ τῆς βραχυγραφίας πιθανώτατα τῆς
καταλήξεως — ης ἢ — ας.

Τέλος ἡ ἐπιγραφή μᾶς δίνει τὴ χρονολογία ΖΟΗ (7078) ἀπὸ κτίσεως
κόσμου πού ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1570 τῆς δικῆς μας χρονολογίας ⁵⁾. Καὶ τὰ
τελευταῖα δύο ὅμοια σχεδιάσματα πρέπει νὰ δηλώνουν τὴν Ἰνδικτιῶνα, ἢ ὁποία
εἶναι γιὰ τὸ 1570 ἢ δεκάτη τρίτη.

Ἐκεῖνο πού θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε ἰδιαίτερα στὴν ἐπιγραφή εἶναι
τὸ ζήτημα τοῦ ζωγράφου ⁶⁾. Μαθαίνουμε τὸ ὄνομά του, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα

1. Εἶναι ἀλήθεια πὼς κάτι τέτοιο δὲ βρῆκα σὲ παρόμοιες ἐπιγραφές.

2. Τὸ ἐχρίσθη τὸ βρίσκουμε καὶ στὴν ἐκκλησία τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων στὴ Ζέ-
λοβα τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ ἐκεῖ πρόκειται γιὰ τέμπλο «Ἐχρισώθη τὸ παρὸν τέμ-
πλον . . . ἐχρίσθη διὰ χειρός . . .». Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Β' σ. 329 ἀρ. 38.

3. Βλ. ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης σ. 137, 139, 154.

4. Βλ. Η. GREGOIRE, Recueil des inscriptions grecques Chrétiennes d'Asie
Mineure c. 1 N° 138, 233, 299, 338.

5. Κάποια λογία τάση πού παρατηρεῖται σ' ὅλη τὴν ἐπιγραφή φανερόνεται
καὶ στὴ γρησιμοποίηση τῆς ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίας, ἐνῶ «ἡ χρονολογία ἀπὸ
τοῦ 1500 καὶ πέραν σημειοῦται ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ γράφεται διὰ γραμμα-
των» κατὰ τὸν Δ. Σισιλιάνον, Ἑλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν ὄλωση, σ. 36.

6. Πολλές ἀπὸ τίς τοιχογραφίες σώζονται σὲ καλὴ σχετικὰ κατάστασι καὶ
ἀποτελοῦν πολὺτιμα μνημεῖα τῆς ζωγραφικῆς τῶν χρόνων αὐτῶν. Οὔτε τοῦ θεματός
μου εἶναι, οὔτε εἶμαι κατάλληλος ν' ἀσκοληθῶ μ' αὐτές· ἄλλοι ὅμως εἰδικώτεροι θά-
ξιζε τὸν κόπο νὰ τίς μελετήσουν καὶ νὰ φροντίσουν νὰ διατηρηθοῦν, τὴν ἄλλιστα
πού ἡ περιοχὴ ἀποκτᾷ ἐνδιαφέρον μὲ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστη-
μίου μας.

τῆς πατρίδας του ἄγνωστος μέχρι τώρα ὁ «ἐκ τόπου Λινοτόπι Νικόλαος» ἀξίζει νὰ πάρει τιμητικὴ θέση δίπλα στοὺς ἄλλους ἀγιογράφους τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ πατρίδα του Λινοτόπι μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ μεγάλη ἀσφάλεια πὼς εἶναι τὸ γνωστὸ Βλαχοχώρι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, πού μαζί μὲ τὰ γειτονικά του Νικολίτσα, Γράμουστα κ. ἄ. ἐρειπώθηκαν τὸ 18^ο αἰῶνα. Τότι βλέπουμε τὸ ζωγράφο Νικόλαο νὰ ἐργάζεται σὲνα τόπο μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, σημαίνει, πὼς ἦταν γνωστὴ ἓνα γύρω ἢ καλλιτεχνικὴ του ἱκανότητα. Καὶ δὲν ἦταν ὁ μόνος στὴν πατρίδα του. Τὰ Βλαχοχώρια γνώρισαν χρόνια πλούτου κι' ἀκμῆς¹⁾, πού φυσικὸ ἦταν νὰ βοηθήσουν καὶ τὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ, μποροῦμε νὰ ποῦμε, κίνηση τοῦ τόπου. Καὶ δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἄσχετο, νομίζω, πὼς «ἡ ζωγραφικὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς τέχνας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι καλλιεργοῦνται μὲ καλὴν ἐπίδοσιν»²⁾, στὴ γειτονικὴ Σαμαρίνα, ὅπου ἀρκετοὶ πρόσφυγες εἶχαν καταφύγει ἀπὸ τὰ παραπάνω Βλαχοχώρια στὶς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν³⁾.

Ἄν θὰ θέλαμε νὰ βγάλουμε κάποιον γενικώτερο συμπέρασμα σχετικὰ μὲ τὸν τόπο, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, πὼς τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ Παλατίτσια κι' ἡ γύρω περιοχὴ βρίσκονταν σὲ ἀνθηρὴ κατάσταση καὶ μὲ κίνητρο τὸ γνωστὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα πού ἐνέπνεε τοὺς ὑποδουλωθέντας φρόντιζαν, ὥστε νὰ μὴ στερηθοῦν τὶς ὠραῖες ἐκκλησίες, πού μέσα σ' αὐτὲς ἡ λατρεία παίρνει πραγματικὰ ὑπερκόσμιον χαρακτῆρα⁴⁾.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

1. Σχετικὰ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς στὸ βιβλίον τῶν Ἀγγλων ἀρχαιολόγων WACE καὶ THOMPSON, *The nomads of the Balkans*, London 1913. Γιὰ τὸ Λινοτόπι δὲς στὶς σελ. 213, 216, 217, 218.

2. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορικαὶ ἐρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 21 (1937) σ. 430 κέξ.

3. Γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ Λινοτόπι κι' ἄλλους ἀγιογράφους τῶν χρόνων αὐτῶν πού ἐργάστηκαν σὲ διάφορα μέρη. Ἐναν ἄλλο Νικόλαο γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Καστοριάς πού εἶναι ἐξήντα χρόνια νεώτερος (1630 μ. Χ.). Γρ. Παλαμᾶς τόμ. 6 (1922) σ. 175 ἀρ. 25. Δύο ἄλλους, τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Κώσταν «ἐκ Καστοριάς χώρας Λινοτόπι» (διάβ. Λινοτόπι) τοὺς μαθαίνουμε ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφὴ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «Φωτμοῦ» στὸ Πετροχώρι τῆς Τριχωνίας (Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Β' σελ. 322 ἀρ. 4), ὅπου ἐργάστηκαν στὰ 1589 μ. Χ. Τοὺς ἴδιους συναντοῦμε καὶ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ στὸ Μονοδένδρι τῶν Ἰωαννίνων (1547 ἢ 1620 μ. Χ.) ἔ. ἀ. σ. 329 ἀρ. 41. Ἐπίσης στὴν ἐκκλησία τῆς Μεταμορφώσεως τῆς μονῆς Τσιατσιστίης εὐρίσκομεν τὸν «Μιχαὴλ ἐκ τόπου Ἀηνοῦ τῆς Καστοριάς», πού ἐργάστηκε ἐκεῖ στὰ 1620. (ἔ. ἀ. τόμ. Ε', σελ. 66, ἀρ. 1.)

4. Ἔχουμε 2-3 ἀκόμη ἐκκλησιᾶς ἐκεῖ γύρω. Μιὰ 100 χρόνια παλιότερη, πού δὲ σώζεται πιά σήμερα, κι' οἱ ἄλλες τῶν ὑστέρων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.

ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΗΜΑΘΙΑΣ

Ρήγα Φερραίου 16 - 18
ΒΕΡΟΙΑ